

Riksantikvaren
Postboks 8196 Dep
0034 Oslo

Dato: 21. desember 2017
Deres ref.:
Vår ref.: 16/13721 OLELON

**Uttalelse om dispensasjon fra lov om kulturminner av 9. juni 1978, § 8, 4. ledd, for automatisk fredete kulturminner; kulturlag/svartjord/handelsplass (id 19107) og gravminner (id 96129)
Forslag til områdeplan for Kaupang
Kaupang søndre, 1012/div. og Kaupang nordre, 1029/div., Larvik kommune, Vestfold**

Vi viser til brev av 6. oktober 2017 fra Vestfold fylkeskommune til Riksantikvaren, sendt i kopi til Kulturhistorisk museum og mottatt her 13. november 2017. Utsatt frist for uttalelse for kulturminnevernet er 31. januar 2018. Med dette oversender vi vår uttalelse i saken.

Bakgrunn

Gjennom en periode på mer enn 20 år har man i økende grad sett behovet for å foreta et helhetlig grep når det gjelder videreutvikling av Kaupangområdet samt bevaring og formidling av kulturmiljøet som bl.a. omfatter det unike Svartjordområdet. Det har gjennom årenes løp vært arbeidet med ulike planer for et formidlingssenter og utarbeiding av reguleringsplan for området. Vi viser til Larvik kommunes planbeskrivelse kap. 4, vedlagt fylkeskommunens oversendelse, for nærmere opplysninger om historikken mht. tidligere saksgang og planer for området.

Kulturmiljøet Kaupang

Det bevarte kildematerialet fra vikingtid på Kaupang anses som unikt, og det er av nasjonal og internasjonal verdi. I arkeologisk sammenheng utgjør Kaupang den historisk kjente handelsplassen *Skiringssal* som er nevnt i Ottars beretning til kong Alfred i England omkring 890 e.Kr. Foruten Svartjordområdet som omfatter bygningsrester og en mengde gjenstandsfunn og anlegg i tilknytning til disse, utgjøres komplekset av havneområdet i Kaupangkilen og omkringliggende rester av flere gravfelt.

Det er antatt at det opprinnelig har ligget omkring 1 000 gravhauger på Kaupang i vikingtid. De yngste gravene er fra midten av 900-tallet, og andelen graver fra hhv. 800- og 900-tallet synes å være likelig fordelt. Opprinnelig har det vært minst fire atskilte gravfelt i området, der det særligste ligger på Søndre Kaupang. I 1859 kartla Nicolay Nicolaysen 20 gravhauger her, men i 1867 var kun fem av dem bevart. Nicolaysen undersøkte fire av haugene samme år, i tillegg til ytterligere fire gravhauger beliggende nord for gårdstunet, inn mot Kaupangåsen. På Lamøya øst for Kaupangkilen er det i dag bevart flere gravfelt. Her finnes ubrente graver med og uten haug, og flere av dem er

Arkeologisk seksjon
Postadr.: Postboks 6762 St. Olavs plass,
0130 Oslo
Kontoradr.: St. Olavs gt. 29, 0164 Oslo

Telefon: 22851900
Telefaks: 22851938
postmottak@khm.uio.no
<http://www.khm.uio.no>
Org.nr.: 971 035 854

definert som båtgraver. Det har vært foretatt to mindre utgravninger på Lamøya, av hhv. Gabriel Gustafson i 1902 og av Charlotte Blindheim i 1956. Totalt sett er det fra siste halvdel av 1800-tallet og fram til i dag undersøkt omkring 160 gravminner på Kaupang, de langt fleste innenfor de to gravfeltene *Bikjholberget* og *Haugfeltet*.

De to nevnte gravfeltene er av særlig interesse mht. foreliggende forslag til områdeplan, og de vil bli nærmere presentert nedenfor, før det kort redegjøres for Svartjordområdet. Det arkeologiske kildematerialet fra Kaupang er svært omfattende, og gjennomgangen vil nødvendigvis bli av summarisk karakter. Vi henviser til de mange og omfattende publikasjoner hvor resultatene fra de mangeårige arkeologiske undersøkelsene som er foretatt på Kaupang er nærmere bearbeidet og satt inn i en større sammenheng, og da særlig de ulike bind utgitt i serien *Norske Oldfunn*.

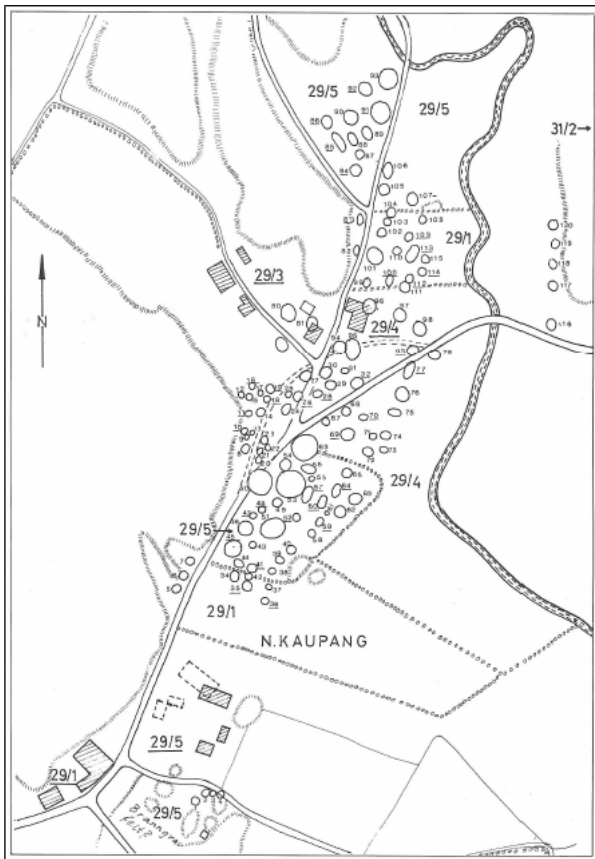
Haugfeltet på Nordre Kaupang

I vikingtid strakte Kaupangkilen seg lenger nord mot dagens Bjønnesbekken, slik at Haugfeltet da lå langs med sjøen, jf. kart under. I Norske Fornlevninger opplyser Nicolaysen at det i 1859, på flaten nord for gårdsbygningene på nordre Kaupang, lå hundrevis av gravminner tett sammen. Gravfeltet må ha vært blant de største i landet, men noen år senere, i 1867, bemerker han at flere av dem er fjernet som følge av anleggelse av veier og markarbeid. Nicolaysen fikk kartlagt i alt 115 hauger, og skissen viser at gravfeltet strakk seg ned til området hvor dagens p-plass ligger (se kart neste side). I all hovedsak omfattet feltet rundhauger, men 25 av dem hadde avlang form. Den største haugen hadde et tverrmål på ca. 25 meter, 10 av haugene hadde en diameter mellom 4 og 4 ½ meter, mens den minste hadde et tverrmål på kun 3 meter og var 0,3 meter høy.

Samme år som Nicolaysen utarbeidet skissen over Haugfeltet, undersøkte han 79 av gravhaugene i løpet av en måned. Hans hovedmål med undersøkelsen var å finne belegg som kunne styrke en framsatt hypotese om en fortidig kaupang i området. Undersøkelsen viste at gravskikken var variert, med kremasjonsgraver som dominerende; i alt 39 stk. inneholdt brente bein, og i 36 av disse ble det funnet gravgods. Ut fra oldsakene fastslår Nicolaysen at feltet i sin helhet er fra vikingtid. Videre var 32 hauger uten spor etter begravelse, av disse inneholdt 24 kun brannlag eller flekker av slike. Brannflakene har vært lagt rett på auren, og det var ingen spor etter gravkammer. Åtte av haugene var helt funntomme, blant annet de fire største på feltet. Det ser ut til å ha ligget brente flatmarksgraver mellom haugene, i et område som kan ha inngått som den sørligste delen av feltet (Hagejordet). Om dette er tilfellet også i den nordlige delen er uvisst, men mulig.

Blindheim har vurdert Nicolaysens utgravning av Haugfeltet som god, og hun mener den står sterkere enn de fleste andre av hans undersøkte gravfelt. Hun konkluderer med at «*han etter tidens krav [har] gått samvittighetsfullt frem, og vi må kunne stole på hans observasjoner og rapporter*».

Nicolaysen skal ha restaurert de utgravde haugene, men senere opplysninger fra 1918 viser at med unntak av 6-8 hauger var samtlige da slettet. Det betyr at mer enn 40 hauger i tidsrommet mellom 1867 og 1918 har blitt fjernet uten at et eneste funn er innlevert.

Nicolaysens skisse 1867, rentegnet H.C. Jahnsen
(Norske Oldfunn XI, Blindheim et al. 1981:74)

Kart over Haugfeltet med vikingtidens havnivå
3,5 moh. (Norske Oldfunn XXII, Skre 2007:378)

Gravfeltet Bikjholberget

Gravfeltet på Bikjholberget ligger sør for Haugfeltet, og det ble oppdaget på slutten av 1940-tallet. I 1950 startet Blindheim opp de arkeologiske utgravningene her, og de pågikk over en periode på sju år. Gravene er plassert i tilknytning til to mindre fjellknauser, hvor Lamøyaveien i dag passerer gjennom kløften mellom de to bergrabbene. I vikingtid har Bikjholberget vært et ca. 200 meter langt og opp mot 50 meter bredt og markert nes som har strukket seg mot sør og ut i Kaupangkilen (se kart på neste side). Gravskikken på Bikjholberget synes å ha vært langt mer variert enn tilfellet på Haugfeltet, og kun ett av gravminnene var markert med en lav haug.

Blindheim undersøkte nærmere 75 graver innenfor tre felt som samlet utgjør ca. 540 kvm. Felt A (Glova) i nord var for en stor del preget av moderne forstyrrelser. Feltet omfattet mer enn 40 graver innenfor et areal på noe over 200 kvm. Felt B (Bikjholberget) i sør var stort sett urørt, og en rekke av gravene var intakte. Her ble det påvist 18 graver, hvorav 7 båtgraver, innenfor et areal på ca. 100 kvm. Det midtre felt C (Lamøyaveien) utgjorde ca. 200 kvm, og her lå det blant annet 5 båtgraver. Gravene på Bikjholberget var inhumasjonsgraver av ulike typer, her fantes blant annet kistegraver og enkle nedgravninger plassert mellom båtgraver som var nedrøyst og uten synlig markering. Båtene var opp til 12 meter lange og inneholdt inntil fire begravelser. Gravene lå tett, og flere av dem var forstyrret og skadet ved at eldre graver var skåret av yngre. Også to gravhauger ved den nordlige enden av Nordre Bikjholberget ble undersøkt i 1974. Blindheim anslår at de ikke-utgravde delene er større enn de undersøkte, og at det fortsatt ligger mange graver bevart på Bikjholberget. Gitt samme funntetthet som ved Blindheims undersøkelser, kan det anslås at det er bevart 85 graver i områder som ikke er gravd ut.

Kart over søndre del av Haugfeltet, Hagejordet, Bikjholberget og nordre del av Lamøya med vikingtidens strandlinje.

Blindheims og Skres utgravningsfelt i Svartjorda samt Blindheims tre felt på Bikjholberget er avmerket.

*Utsnitt av kart i Norske Oldfunn XXIII
(D. Skre/L. Pilø 2007:16)*

Svartjordområdet

Svartjorda ligger som et ca. 650 meter langt belte langs Kaupangkilens vestre bredd med tilhørende forgreininger, og det strekker seg ned til vikingtidens havnivå. Charlotte Blindheim startet opp de første utgravninger i Svartjordområdet i 1956. Gjennom flere år ble et areal på ca. 1 500 m² i den nordre delen av vikingtidens bosetningsområde undersøkt. Utgravningene startet opp i det tidligere havnebassenget, og feltet omfattet etter hvert den gamle strandlinjen og selve bebyggelsen høyere opp i terrenget. Det framkom et rikt og variert gjenstandsmateriale bestående av flere tusen funn, slik som perler, smykker, spinnehjul, glass- og keramikkskår, bryner, mynter med mer. Av større

anlegg ble det blant annet påvist rester av et par hustufter, veifar og brønner i tillegg til to større, steinlagte områder i strandsonen tolket som rester av bryggeanlegg.

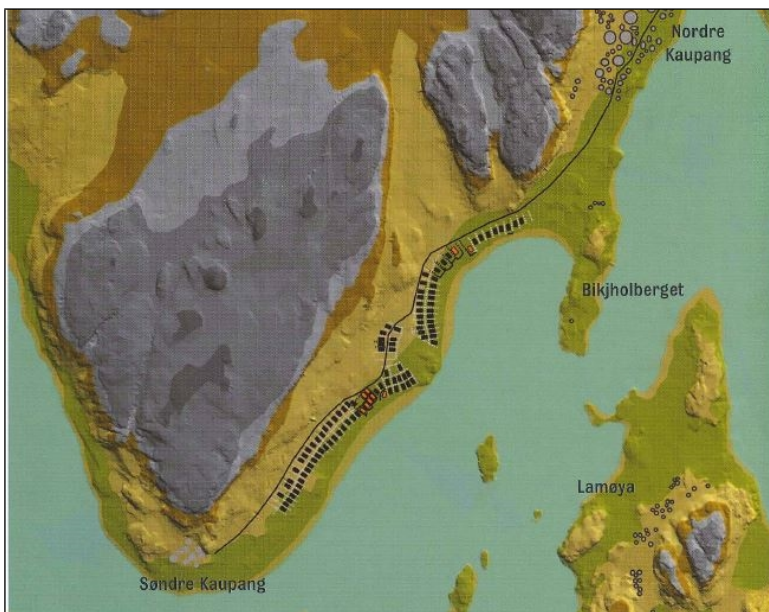
Senere ble et annet stort forskningsprosjekt ledet av Dagfinn Skre. I perioden 2000-2002 ble et areal på ca. 3 500 m² i Svartjordområdet undersøkt. Seks parseller ble avdekket, og på fem av dem ble det påvist hus som synes å ha vært av en relativt ensartet type. Det ble ikke funnet rene verkstedsbygninger, men det ble avdekket spor etter produksjon av glassperler og smykker, jernsmiing, metallstøping, ravsmeder og tekstilhåndverkere. Husene på handelsplassen synes å ha inngått i en regulert helårsbosetning hvor handel og håndverksproduksjon har stått sentralt. Kaupangen har vært organisert i form av en inndeling i stabile parseller, der tomtegrensene var markert ved grøfter eller gjerder. På hver parsell var det plass til én bygning som synes å ha ligget med den korte enden ut mot havneområdet. Det er anslått at kaupangen kan ha vært delt inn i nærmere 100 parseller.

Videre er det gjennom årenes løp foretatt flere forvaltningsundersøkelser som utfyller det arkeologiske bildet av vikingtidens kaupang. Utgravningene er relativt mange og flere av dem til dels små (f.eks. stikkledninger), men de gir viktige opplysninger om forhold som Svartjordas utbredelse og bevaringsforhold, og detaljert funninformasjon innenfor spesifikke arealer. Her skal spesielt nevnes en større utgravning som ble utført i 2000 i regi av den ovennevnte Kaupangundersøkelsen. Utgravningen var knyttet til anleggelse av en VA-ledning på nedsiden av boligfeltet langs Kaupangveien og en gang-/sykkelveg langs med Kaupangveien. Undersøkelsen omfattet ca. 1 050 meter med sjakter tilsvarende et areal på 2 450 kvm, og den viser et snitt gjennom hele Svartjordområdet lengde. Av spesiell interesse i vår sammenheng er at undersøkelsen bl.a. viser sikre bebyggelsesspor fra vikingtid nord for Lamøyaveien, hvor formidlingssenteret er planlagt på eiendommen Hagejordet. Resultatene herfra er nærmere redegjort for under vurderingen av de enkelte tiltakene under.

Senest i 2015 ble det foretatt en utgravning i Kaupangveien 224, der resultatene tydelig viser hvilket stort vitenskapelige potensiale som kan være bevart i randsonen av Svartjordas kjerneområde. Innenfor et areal på ca. 160 kvm. ble det avdekket om lag 2/3 av en hustomt. Her ble det blant annet undersøkt rester av en stolpereist bygning med buet vegggrøft og sentralt ildsted av en type som er kjent fra utgravninger av vikingtidsbosetningen i Dublin. Videre ble det undersøkt en brønn og en verkstedbygning, nærmere bestemt en godt bevart finsmie med et par esser. Metallurgiske analyser viser at det har foregått både primær- og sekundærsmiing av jern, støping, mulig rensing av sølv og fremstilling av niello og arbeider med ulike edelmetaller, messing og bronse. De spesielt gode bevaringsforholdene skyldes trolig at Svartjorda i denne øvre delen har blitt benyttet som beitemark, og ikke har blitt pløyd i like stor grad som i de lavereliggende deler av Svartjorda, hvor

utgravningene til Blindheim og Skre fant sted. Også her er funnsituasjonen av spesiell interesse med tanke på bevaringsforholdene ved eiendommen Hagejordet, se under.

Selve kjerneområdet for kaupangen hvor det kan forventes helårsvirksomhet er beregnet til ca. 20 dekar, mens det i et omkringliggende belte på om lag 34 dekar antas å ha vært mer midlertidig handels- og håndverksaktivitet. Utgravningsresultatene vitner om at kaupangen har vært en by med helårsbosetning fra ca. 800 og fram til ca. 930 e. Kr. Deretter synes handel og håndverk å ha vært drevet i redusert omfang i ytterligere 40 år, før kaupangen forsvant ca. 970 e. Kr.

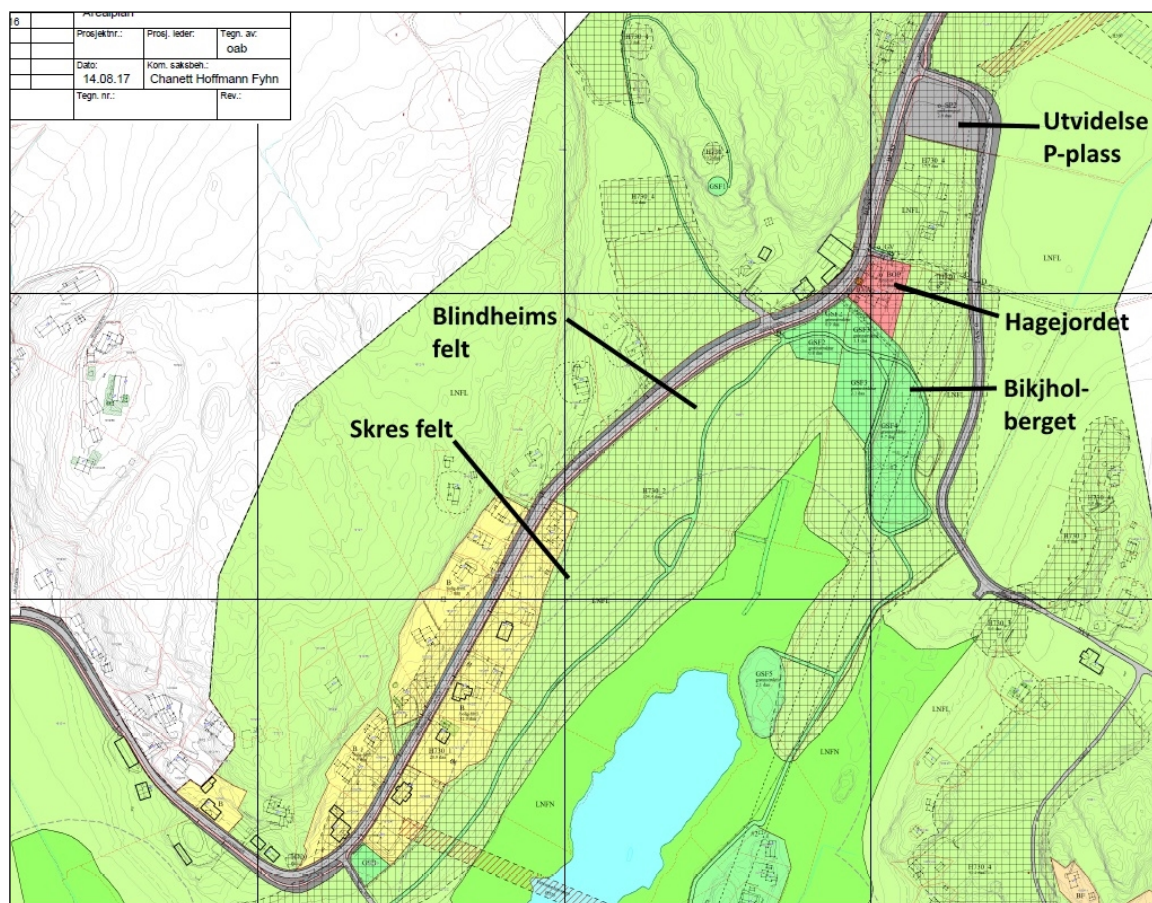
Terrengmodell med gravminner og skisse av hvordan parseller/ bygninger kan ha vært organisert i Svartjordsområdet vest for Kaupangkilen.

Kart hentet fra utstillingskatalogen «Kaupang Vikingbyen» (D. Skre og F-A Stylegar 2004:34).

Det er samlet inn flere tusen funn fra Svartjordsområdet, og en rekke av gjenstandene vitner om vidstrakte forbindelser. Funnene viser at kaupangen inngikk i et internasjonalt nett av tilsvarende handelsplasser og handelsruter som forbandt Europa fra nord til sør og fra øst til vest. Andre kjente, samtidige byer i Norden var Ribe, Hedeby og Birka. Den viktigste transportveien i vikingtid foregikk sjøveien, og bebyggelsen i Svartjorda må nødvendigvis ses i sammenheng med dens direkte tilknytning til sjøen/havneområdet. Havnivået i perioden 800-900 e.Kr. lå mellom 3,6 og 3,2 meter over dagens, hvilket innebærer at det meste av havneområdet i dag ligger på land. Havneområdet er i meget liten grad undersøkt arkeologisk, og det er grunn til å tro at det i Kaupangkilen finnes bryggeanlegg og steinsatte arealer i tidevannssonen utover dem som er arkeologisk undersøkt eller kjent gjennom georadar. Det kan for eksempel forventes fortøyningspåler, deler fra båt- og skipsvrak, varer, last og ulike gjenstander, avfall som ble dumpet i havna, kanskje også forsvarsanlegg som pålerekker. Det er også mulig Kaupang har hatt et havneområde og innseiling på nordøstsiden av Lamøya.

Områdeplan for Kaupang

Hensynet til kulturminner legger premissene i foreliggende forslag til områdeplan for Kaupang. Et av hovedmålene er å hindre at kulturminner og kulturlandskap blir skjemmet, skadet eller går tapt. I planene inngår blant annet et nytt formidlingscenter på Hagejordet og etablering av en formidlingsløype som skal gå gjennom Svartjordområdet og rundt Kaupangkilen. I tillegg reguleres det inn egne formidlingsområder for oppføring av replikabygg vest for Bikjholberget. Som følge av en forventet økning av publikum til Kaupang, vil eksisterende parkeringsplass i søndre del av Haugfeltet utvides. Det planlegges også å anlegge et fortau fra parkeringsplassen og videre nordover. I tillegg vil kjøreveien til Lamøya legges om via p-plassen, slik at veien ikke lenger passerer gjennom gravfeltet Bikjholberget. Formidlingskonseptet har en økonomisk ramme på 30 millioner kr. som deles 50/50 mellom Larvik kommune og Vestfold fylkeskommune. Planforslaget vil også regulere videre utvikling av eksisterende privat og offentlig bebyggelse og arealbruk, slik som ombygging av uthus og annekstil garasje. Videre er det tenkt at eksisterende luftspenn skal legges i bakken.

Utsnitt av plankart som viser sentrale deler av områdeplan for Kaupang.

Formål/tiltak i konflikt med fornminner

● Lamøyaveien (o SV2):	Gravfelt id 96129 og Svartjorda id 19107
● Parkering (o SP2):	Gravfelt id 96129
● Fortau (o SF):	Gravfelt id 96129
● Adkomstvei (o SV3):	Gravfelt id 96129
● Formidlingssenter (o BOP):	Gravfelt id 96129
● Turdrag, formidling (GST1):	Svartjordområdet id 19107
● Grønnstruktur, formidlingsområder:	Svartjordområdet id 19107
● Høyspentlinje i bakken (#2):	Svartjordområdet id 19107
● Ombygging, påbygg, garasjer mv.:	Svartjordområdet id 19107

Reguleringsbestemmelsene § 2.2 fastslår at det må foretas arkeologisk utgravning før realisering av følgende, ovennevnte tiltak: ny vei til Lamøya, parkeringsplass, fortau og formidlingssenteret.

Vestfold fylkeskommunes vurdering

Vestfold Fylkeskommune har deltatt med faglig kompetanse i planprosessen, i tillegg til å være en samarbeidspartner i utviklingen av formidlingskonseptet. Fylkeskommunen anser det som viktig at det bygges et funksjonelt og stedstilpasset formidlingssenter og at det tilrettelegges for god formidling rundt Kaupangkilen. Fylkeskommunen ser det som essensielt å minimere inngrep i undergrunnen på Hagejordet, hvor det nye formidlingssenter er planlagt oppført. Videre har det vært avgjørende for fylkeskommunen at Lamøyaveien ikke skal følge dagens trasé over Bikjholberget. Fylkeskommunen vektlegger at omlegging av veien vil fjerne biltrafikken som i dag passerer gjennom gravfeltet, og således hindre ytterligere slitasje/skader knyttet til vedlikehold og bruk av veien. I tillegg argumenterer fylkeskommunen med at omlegging av veien vil frigjøre arealer til utendørs formidling sør for det nye senteret.

I mail av 16. november 2017 påpeker fylkeskommunen at formidlingsbygget skal detaljprosjekteres etter planvedtaket. Det framgår at fylkeskommunen da vil bidra for å sikre at byggeprosjektets løsninger ikke utformes på en slik måte at det virker utilbørlig skjemmende på kulturmiljøet. Fylkeskommunen presiserer at det viktigste med det foreliggende planforslaget er å legge en akseptabel ramme, og at fylkeskommunen videre vil bidra til at bygget vil utgjøre et tilpasset og positivt element i kulturmiljøet.

I mail av 17. november 2017 utdyper og presiserer fylkeskommunen sin vurdering mht. behovet for vilkår om arkeologisk undersøkelse knyttet til en eventuell dispensasjon;

- Lamøyaveien (o_SV2) og Parkering (o_SP2):

Det er tydelig ut fra georadardataene at det ligger spor etter graver under disse arealene. VFK anbefaler at kulturminnene dispenseres med vilkår om arkeologisk undersøkelse.

- Fortau (o_SF):

Det foreligger ikke nok kunnskap til å vite sikkert om tiltaket kommer i direkte konflikt med graver eller ikke. Tiltaket ligger tett opp til Kaupangveien, i grøftesonen. Det er kun kjørt georadar her, det er ikke sjaktet. Forslag til løsning kan være å stille vilkår om at KHM foretar maskinell sjakting (utvidet registrering) i forbindelse med evt. utgravning i andre områder.

- Adkomstvei (o_SV3):

Tiltaket er stort sett begrenset til eksisterende grøft, men kan berøre kulturlag. VFK anbefaler at det gis dispensasjon med vilkår om utvidet registrering (se over), alternativt vilkår om arkeologisk undersøkelse.

- Formidlingssenter (o_BOP):

Ang. spørsmål om inngrep i bakken i forbindelse med riving av eksisterende hus, så må kulturlag mv. sikres gjennom avbøtende tiltak. Ved bygging av nytt formidlingssenter, vil kun påling evt. komme i direkte konflikt med kulturlag. Omfanget av påling er ikke kjent på nåværende tidspunkt, og en avklaring av graden av inngrep og konfliktnivå bør kunne foretas senere, i forbindelse med utarbeiding av byggesak. VFK anbefaler at behovet for og omfang av en eventuell utgravning fastslås ved godkjenning av byggesak. Samtidig skal det da tilrettelegges for parkering for bevegelseshemmede på tomta. VFK vil i den anledning anbefale dispensasjon for tildekking av kulturlag med duk og grus.

- Turdrag, (GST1) og grønnstruktur formidling (GSF 2 og 3):

Tiltakene kan gjennomføres uten å komme i direkte berøring med kulturminner eller kulturlag. VFK presiserer at tiltakene er av en slik karakter at de åpenbart ikke utløser behov for arkeologiske utgravninger. Riksantikvaren anbefales å gi dispensasjon for tildekking uten vilkår.

Kulturhistorisk museums vurdering

Kulturhistorisk museum har gjennom årenes løp behandlet en rekke saker på Kaupang, og vi er følgelig godt kjent med fornminnene i området. Senest den 13. juni og 29. november 2017 ble området befart, sammen med representanter fra Riksantikvaren og Vestfold fylkeskommune.

Flere av de planlagte tiltakene vil innebære enten tildekking av eller inngrep i grunnen hvor det er kjent kulturlag/svartjord (id 19107) og gravminner (id 96129). I tillegg vil enkelte av tiltakene

kunne oppfattes som skjemmende på kulturmiljøet og må vurderes i forhold til dette. Vi viser for øvrig til fylkeskommunens oversendelse med vedlegg for nærmere opplysninger om de ulike tiltak.

Slik det framgår nedenfor, anser Kulturhistorisk museum at det kan gis tillatelse til inngrep i Haugfeltet knyttet til realisering av fortau og parkeringsplass. For disse tiltakene bør det knyttes vilkår om arkeologisk undersøkelse til en eventuell dispensasjon. Kulturhistorisk museum kan imidlertid ikke anbefale at det gis dispensasjon for omlegging av Lamøyaveien, da en ny vei på 500 meter vil innebære et betydelig element i kulturmiljøet. Videre anser museet det som utfordrende å vurdere hvorvidt det planlagte formidlingssenteret vil virke utilbørlig skjemmende på kulturmiljøet eller ikke ut fra foreliggende opplysninger, men at det sannsynligvis vil være det. Vi vurderer potensialet for at det er bevart rester etter både gravminner, bosetning og verkstedsaktiviteter på den aktuelle tomten som svært høyt. Det anses som urealistisk at formidlingssenteret kan realiseres uten at kildematerialet sikres gjennom en arkeologisk undersøkelse. Med hensyn til opparbeiding av turdrag og formidlingsløype, stiller museet seg kritisk til fylkeskommunens forslag om tildekking av Svartjordområdet og vikingtidens strandlinje, og da særlig uten at det stilles vilkår om en arkeologisk undersøkelse. Videre anser museet det som positivt at høyspentledning legges i bakken, men at det for deler av strekningen ikke foreligger tilstrekkelig grunnlagsmateriale til å vurdere konfliktnivået mht. fornminner. Avslutningsvis vil vi knytte en bemerkning til muligheten for ombygging av boliger og garasjer beliggende innenfor avgrensningen til Svartjordområdet.

Planforslaget er omfattende, og tiltakene må for en stor del ses i sammenheng. Med bakgrunn i denne kompleksiteten vil vi nedenfor behandle de enkelte tiltak for seg i følgende rekkefølge: Fortau – Parkeringsplass – Lamøyaveien – Formidlingssenter – Turdrag/grønnstruktur – Høyspent – Tilbygg/ombygging. Vår redegjørelse og vurdering av de enkelte tiltak vil struktureres som følger: Planlagt tiltak – Fornminner og funnpotensial – Skjemming og dispensasjon – Vilkår og evt. kostnadsoverslag for undersøkelse.

Fortau (o_SF)

Tiltaket

I den nordligste delen av planområdet er det foreslått å anlegge et fortau langs Kaupangveien, fra dagens parkeringsplass og over Bjønnesbekken, en strekning på ca. 320 meter. Det er etter hva vi kan se ikke opplyst om hvor bredt areal som kreves for å anlegge fortauet. Kaupangveien ligger en del høyere enn jordet på nedsiden, og etter hva vi kan vurdere må fortauet dermed bygges opp. Det er således grunn til å tro at foten av fortauet nødvendigvis må bli av en viss bredde, anslagsvis 3-4 meter. Etter hva vi kan se av sakspapirene vil anleggelse av fortauet ligge som en framtidig mulighet, og ikke være en del av prosjektet nå.

Fornminner og funnpotensial

På sin gjervisitt til Kaupang i 1867 noterer Nicolaysen seg at flere gravminner er fjernet som følge av veibygging. Hans skisse over Haugfeltet viser at det har ligget graver langs Kaupangveien på størstedelen av den aktuelle traséen, med unntak av en kort strekning ved Bjonnesbekken, jf. skisse over. Det er tegnet inn gravminner på begge sider av veien, hvilket viser at den passerer gjennom selve gravfeltet. Strekningen hvor fortauet er planlagt er ikke sjaktet, men kartlegging med georadar bekrefter at det finnes flere titalls fotgrøfter på jordet, stedvis tett på Kaupangveien, og helt i sør også innenfor formåls grensen for fortauet. Erfaringsmessig er det gjerne større anlegg av typen fotgrøfter som best framtrer ved bruk av georadar, mens mindre strukturer som f.eks. graver beliggende innenfor slike grøfter ikke nødvendigvis fanges like lett opp. Vi vurderer at det er potensial for bevarte graver som vil kunne bli direkte berørt ved anleggelse av fortauet.

Skjemming og dispensasjon

Museet ga i 1999 dispensasjon med vilkår om arkeologisk undersøkelse for anleggelse av ca. 1 km. med gang-/sykkelveg langs Kaupangveien, fra den midlertidige parkeringsplassen og videre sørover gjennom boligfeltet og fram til Søndre Kaupang. Strekningen gikk da langs Svartjordområdet, mens den nå aktuelle strekningen vil passere gjennom Haugfeltet. Ettersom gravfeltet er overpløyd og det ikke er bevart synlige rester av gravhauger, vil et fortau vanskelig kunne oppfattes som utilbørlig skjemmende på kulturmiljøet i denne nordlige delen av Kaupang. Det vil også kunne virke urimelig dersom det samme tiltaket som ble dispensert i 1999 ikke kan videreføres på en strekning hvor kildematerialets karakter ikke anses å være like unik som Svartjordområdet lenger sør. Kulturhistorisk museum mener det kan gis tillatelse til inngrep i gravfeltet, slik at fortauet kan realiseres.

Vilkår og kostnadsoverslag

Reguleringsbestemmelsene § 2.3 presiserer at realisering av fortauet forutsetter en arkeologisk overvåking. Kulturhistorisk museum vektlegger at det er påvist en rekke fotgrøfter i umiddelbar nærhet av tiltaket, og det er stort potensial for bevarte gravminner innenfor en 3-4 meter bred stripe langs veiskulderen. Vi konkluderer følgelig med at det bør knyttes vilkår om arkeologisk undersøkelse til en eventuell dispensasjon, snarere enn maskinell sjakting (utvidet registrering) i forbindelse med evt. utgravning i andre områder, slik fylkeskommunen anbefaler.

Ettersom det ikke foreligger tilstrekkelig opplysninger om tiltakets bredde (fotavtrykket), må følgende beregning av en arkeologisk undersøkelse anses som et overslag. Det legges til grunn avdekking av en strekning på 250x4 meter (ca. 1 000 kvm) i løpet av 4 dager, der enkelte funnområder vil kunne bli utvidet. Det beregnes 5 funnområder bestående av branngraver og fotgrøfter. Finrensing, utgravning og dokumentasjon av hvert funnområde (ca. 100 kvm) er i snitt anslått til

6 dagsverk. I tillegg må det settes av tid til reise, rigging, arbeidsledning, tolkning og innmåling. Feltarbeidet er anslått å kunne foretas i løpet av 45 dagsverk, tilsvarende 3 personer i 3 uker. Undersøkelsen som helhet, inkludert konservering, naturvitenskapelige analyser og infrastruktur, er kostnadsberegnet til kr. 940 000,-.

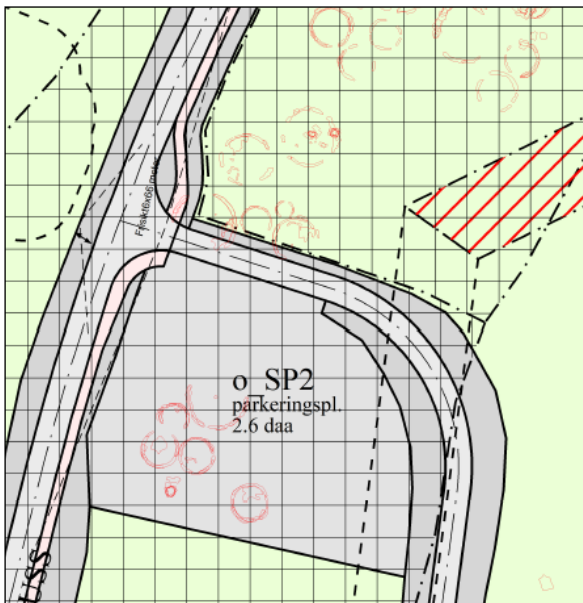
Parkeringsplass (o_SP2)

Tiltaket

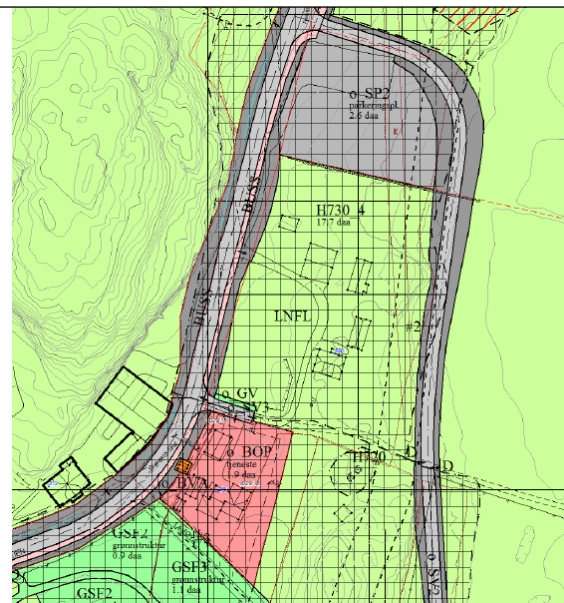
Larvik kommune søkte i 1999 om tillatelse til å anlegge en midlertidig parkeringsplass like nord for tunet på Kaupang, 1029/5. Behovet for p-plassen skyldtes den forestående Kaupangundersøkelsen. Kommunen fikk tillatelse til dette for utgravningsperioden 2000-2003, jf. brev av 21. desember 1999 fra Universitetets Kulturhistoriske museer. Parkeringsplassen ble opparbeidet ved at grusmasser ble lagt på duk. Av reguleringsbestemmelsene fremgår at p-plassen skulle tilbakeføres som landbruksareal, uten at dette har skjedd. Den eksisterende plassen måler om lag 37x15 meter, tilsvarende ca. 550 kvm. I foreliggende planforslag er denne planlagt utvidet til 2 600 kvm, med kapasitet for oppstilling av 24 biler og 2 busser.

Fornminner og funnpotensial

Anleggelse av parkeringsplassen vil medføre permanent tildekking og direkte inngrep i Haugfeltet. Også her er det ved bruk av georadar kartlagt flere anomalier av typen fotgrøfter og gravrelaterte strukturer, både umiddelbart nord for og innenfor det planlagte parkeringsarealet, jf. kart under.

Utsnitt av plankart over P-plass med fotgrøfter påvist ved georadar avmerket.

Utsnitt av plankart med p-plass i nord, ny trasé for Lamøyaveien i øst og Hagejordet (rødt) i sør.

Lars Pilø foretok en arkeologisk registrering i oktober 1999, i forkant av anleggelsen. Det ble trukket tre sjakter i området for p-plassen: Sjakt E ble lagt på den lille åkerlappen umiddelbart nord for tunet til gnr. 1029/5, ca. 35 meter sør for dagens p-plass. Her ble det observert kulturlag, mulige stolpehull og et par mindre, sikre anlegg med uviss funksjon. Sjakt F ble lagt innenfor arealet som nå er tenkt utvidet. Her ble det avdekket en tydelig fotgrøft til en slettet gravhaug, og det ble observert små biter med brente bein i grøften. Indre tverrmål ble anslått til 7-8 meter. Sjakt G ble lagt under eksisterende p-plass. Det ble avdekket flere usikre strukturer, av disse ble to bekreftet som anlegg med brente bein og fyllmasser med karakter av kulturlag. Fornminnene ble ikke arkeologisk undersøkt, ettersom de påførte massene skulle fjernes etter få år. Den begrensede sjaktingen bekrefter og utfyller funnbildet som kartleggingen med georadar viser, nemlig at det er bevart fornminner av ulike typer innenfor arealet for parkeringsplass.

Skjemming og dispensasjon

Det er ikke lenger bevart synlige gravhauger på det overpløyde Haugfeltet. Ettersom p-plassen er planlagt nord for gårdstunet, vil den etter vår vurdering ikke virke utilbørlig skjemmende på Svartjordområdet eller redusere forståelsen av at kaupangen har vært sentrert rundt viken. Isolert sett mener vi det kan gis dispensasjon for utvidelse av parkeringsplassen.

Vilkår og kostnadsoverslag

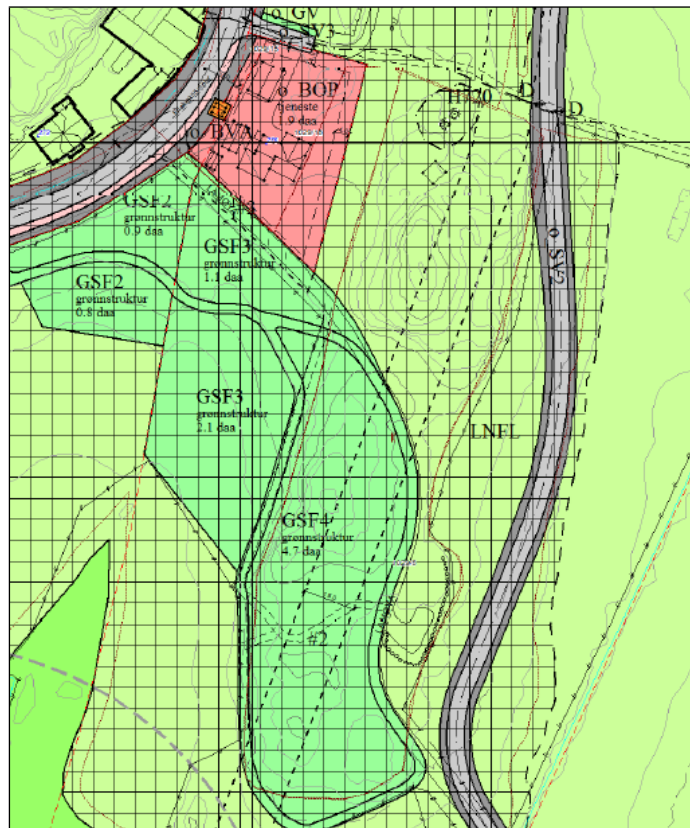
Ut fra kulturminnenes vitenskapelige potensial slik det framgår over, mener vi det må stilles vilkår om arkeologisk undersøkelse dersom det gis dispensasjon for tiltaket. Maskinell avdekking av det 2,6 dekar store arealet er beregnet til 8 dager (16 dv). Det forutsettes at den midlertidige parkeringsplassen fjernes og at grusmassene fraktes vekk. Det er ikke budsjettert med utgifter til dette, og det legges til grunn at arbeidet besørgeres og bekostes av tiltakshaver. Med grunnlag i de kartlagte fotgrøftene både innenfor arealet for p-plass og det tilgrensende jordet, samt Nicolaysens opplysninger om at gravhaugene har ligget tett, kan det forventes mellom 15 og 20 funnområder bestående av branngraver og fotgrøfter. Det legges opp til en relativt moderat undersøkelse gjennom utgravning av 15 slike områder. Finrensing, utgravning og dokumentasjon av hvert funnområde (ca. 100 kvm) er i snitt anslått til 6 dagsverk, i alt 90 dagsverk. I tillegg viser resultatene fra Piløs registrering at det også er potensial for bosetningsspor og kulturlag, og det er beregnet 20 dagsverk til undersøkelse av denne typen fornminner. I tillegg må det settes av tid til reise og rigging (5 dv), samt arbeidsledelse, tolkning og innmåling (20 dv). Feltarbeidet er anslått å kunne foretas i løpet av 150 dager, tilsvarende 3-5 personer i 7 uker. Undersøkelsen som helhet er kostnadsberegnet til kr. 2 540 000,-.

Lamøyaveien (o_SV2)

Tiltaket

Planforslaget legger til rette for anleggelse av ny offentlig vei fra Kaupangveien til Lamøya. Ulike alternativer har vært vurdert fram til det forrige planutkastet forelå. Da gjensto to alternativer, der det ene omfattet utvidelse og oppgradering av den eksisterende Lamøyaveien, som er en privat grusvei. En slik utvidelse ville legge beslag på ca. 1,3 dekar urørt mark utenfor dagens vei, der det enten er påvist kulturminner i bakken eller kan forventes nye funn. Fylkeskommunen reiste innsigelse til dette alternativet, som altså ikke lenger er aktuelt.

I det foreliggende forslaget vil den nye veien gå inn fra Kaupangveien ved eksisterende parkeringsplass, hvorfra den vil dreie sørover og ligge i kanten av Haugfeltet, jf. kart over. Veien vil passere tunet til gnr. 1029/5 og gå langs østsiden av Bikjholberget, før den kobles på den eksisterende Lamøyaveien, jf. kart under.

Utsnitt av plankart som viser dagens Lamøyavei som tursti og ny Lamøyavei øst for Bikjholberget

Veien vil få en lengde på 510 m, med en asfaltert bredde på 4,5 m. og regulert bredde på 5 m. Veien vil dermed legge beslag på om lag 2 550 kvm. med dyrket mark hvor det enten er påvist fornminner under markoverflaten, eller det kan forventes nye funn. Det framgår av planbeskrivelsen at veien er grovkissert, og at den kan forventes å bli et tydelig element i landskapet (jf. pkt. 7.4). Videre opplyses at området er utsatt for stormflo som kan stå langt innover jordene, og at prosjektering av ny vei må ta hensyn til dette (jf. pkt. 3.9). Følgelig vil det være behov for ytterligere detaljering av veien (jf. pkt. 6.1.2), og det må påregnes at den bygges opp i terrenget. Fyllingsfoten/sidearealet mot øst er på det laveste lagt ned mot kote 2,5 moh, hvilket innebærer at vestre deler av veien her nødvendigvis vil ligge i randsonen av gravfeltet. I andre deler av strekningen vil hele veibredden, ved vikingtidens vannstand, ha ligget på tørt land.

Hensikten med omlegging av Lamøyaveien er bl.a. å stenge eksisterende grusvei for biltrafikk. Dagens vei går sør for Hagejordet før den krysser Bikjholberget, og vedlikehold av veien medfører årlig slitasje på gravfeltet og fare for skader på gravminner under bakken. I tillegg vil dagens vei ha en negativ konsekvens ved at den ligger mellom det planlagte formidlingssenteret og de øvrige formidlingsarealene. I planforslaget vil deler av dagens vei benyttes som formidlingsløype, jf. kart over.

Fornminner og funnpotensial

Den delen av strekningen som går langs med eksisterende p-plass og videre sørover fram til den nordlige bergknausen ved Bikjholberget ligger etter hva vi kan se innenfor avgrensningen av Haugfeltet. Strekningen går videre over jordet som følger østsiden av Bikjholberget, hvor veien ligger innenfor avgrensningen av Svartjordområdet. I denne sørligste delen er kulturminnernes karakter noe uviss, men i likhet med Hagejordet kan det være potensial for både gravminner og verksteds- og boplassaktiviteter. Det er også muligheter for andre typer anlegg beliggende i overgangen mellom sjø og land. Eksempelvis ble det ved utgravningene i Svartjordområdet påvist at våte områder i strandsonen var steinlagt for å oppnå et stabiliserende underlag som letter ferdsel og arbeid som lessing og lossing mv.

I den sørligste delen av traséen som passerer Bikjholberget ble det i 2005 gravd en ca. 70 meter lang sjakt, nettopp med tanke på omlegging av Lamøyaveien. Det ble avdekket en 1 meter bred og 5,5 meter lang buet grøft (A474). I registreringsrapporten bemerkes at strukturen ligner en fotgrøft og at den oppfattes som del av Bikjholberget. Samtidig opplyses at strukturen ligger om lag 2 moh, men ut fra sammenstilling av kart synes den etter vår vurdering snarere å ligge i overkant av 4 moh. Det er således grunn til å tro at strukturen virkelig er en fotgrøft til et overpløyd gravminne. Fem tilsvarende fotgrøfter ble påvist ved sjakting på det tilgrensende «Stalljordet» i øst. Det er således

rimelig å slutte at det er bevart gravminner langs vikingtidens strandbredd på hele den aktuelle strekningen.

Skjemming og dispensasjon

Kulturhistorisk museum konkluderer med at gravfeltet Bikjholberget har høy verneverdi, til tross for at det ikke er bevart synlige gravminner her. At det i dag går en kjørevei gjennom gravfeltet er ut fra et faglig ståsted ikke ønskelig, og på den ene siden vil det være positivt om biltrafikken her fjernes. På den annen side vil omlegging av Lamøyaveien utgjøre et betydelig element i kulturlandskapet, og den vil bli lagt få meter øst for Bikjholberget. Fra gravfeltet har man i dag godt utsyn over Kaupangkilen og Svartjordområdet, og Bikjholberget er et sentralt og egnet sted for å forstå den landskapsmessige konteksten mellom vikingtidens innseiling, kaupangens beliggenhet langs med kilen og de to gravfeltene i nord. En oppbygd, asfaltert vei vil være et iøynefallende og nytt element ved Bikjholberget som vil redusere forståelsen og opplevelsen av denne sammenheng.

Videre vil vi bemerke at Oldsaksamlingen i 1966 kjøpte en klausul på et ca. 30 dekar stort område omkring Bikjholberget for å holde dette fritt for bebyggelse av en hver art i framtiden. Hensikten var blant annet å sikre etablering av et museum innenfor området som blant annet omfatter eiendommen Hagejordet. Deler av den planlagte veien vil legges gjennom området som omfattes av denne servitutavtalen, og realisering av tiltaket vil her følgelig ikke være i tråd med kontraktens formål. Det skal bemerkes at eieren av gnr 1029/5, som er part i avtalen, motsier seg omlegging av veien. Kontrakten sier følgende (pkt. 6): «*Mulig tvist om forståelsen av avtalen mellom grunneierne og Oldsaksamlingen og av denne erklæring, avgjøres ved voldgift av 3 menn, hvorav grunneierne og Oldsaksamlingen oppnevner én hver og den tredje oppnevnes av sorenskriveren i Larvik*». Kulturhistorisk museum vil følgelig knytte en betenkning til de juridiske forhold i forbindelse med omlegging av Lamøyaveien innenfor det arealet som omfattes av avtalen, dersom Riksantikvaren og Larvik kommune godkjenner den nye veien.

Ut fra et rent faglig ståsted kan Kulturhistorisk museum ikke anbefale at det anlegges en 500 meter lang vei som vil utgjøre et betydelig innslag i kulturlandskapet. Samtidig er det ikke ønskelig med en breddeutvidelse av eksisterende grusvei innenfor Bikjholberget, og Kulturhistorisk museum støtter fylkesrådmannens syn på dette punktet. Videre har vi forståelse for at det ikke er ønskelig med gjennomgående trafikk mellom eiendommen hvor formidlingssenteret er tenkt plassert og formidlingsområdene sør for Hagejordet. Det vil innebære at formidlingsområdene må reduseres, og trafikken vil kunne oppfattes som negativt med tanke på publikums ferdsel og bruk av grøntarealet til spill og lek. Samtidig er trafikkmengden etter hva vi kan forstå begrenset. Det foreligger ikke tellinger som konkret viser hvor stor trafikken er på Lamøyaveien, men fylkeskommunen opplyser at veien betjener to helårsboliger og 75 hytter. Larvik kommune foretok i mai 2017 en

trafikkteiling på Kaupangveien, og denne viste en relativt beskjeden årsgjennsnitttrafikk (ÅDT) på 800. Trafikken på Lamøyaveien er i stor grad sesongbetont og nødvendigvis lavere enn hva tilfellet er på Kaupangveien.

Ut fra en helhetlig vurdering mener Kulturhistorisk museum at å beholde dagens Lamøyaveien er å foretrekke framfor de to alternativene; omlegging av veien og breddeutvidelse av eksisterende vei. Det ligger ikke til museets rolle å finne alternative løsninger.

Vilkår og kostnadsoverslag

Dersom Riksantikvaren finner å gi dispensasjon for omlegging av Lamøyaveien, mener vi det bør stilles vilkår om en arkeologisk undersøkelse, slik også forslaget til reguleringsbestemmelser sier. Det legges til grunn avdekking av en strekning på ca. 500x5 meter (2 500 kvm) i løpet av 8 dager (16 dv), der enkelte funnområder vil kunne bli utvidet. Det beregnes 8 funnområder bestående av branngraver og fotgrøfter. Finrensing, utgravning og dokumentasjon av hvert funnområde (ca. 100 kvm) er i snitt anslått til 6 dagsverk, i alt 48 dagsverk. Videre er det potensial for ulike typer anlegg og deponering i strandsonen, og en dokumentasjon av slike er beregnet til 30 dagsverk. I tillegg må det settes av tid til reise og rigging (4 dv), samt arbeidsledelse, tolkning og innmåling (15 dv). Feltarbeidet er anslått å kunne foretas i løpet av 115 dagsverk, tilsvarende 3-4 personer i 6 uker. Undersøkelsen som helhet, inkludert konservering, naturvitenskapelige analyser og infrastruktur, er kostnadsberegnet til nærmere kr. 2 100 000,-.

Formidlingssenter på Hagejordet (o_BOP) og adkomstvei (o_SV3)

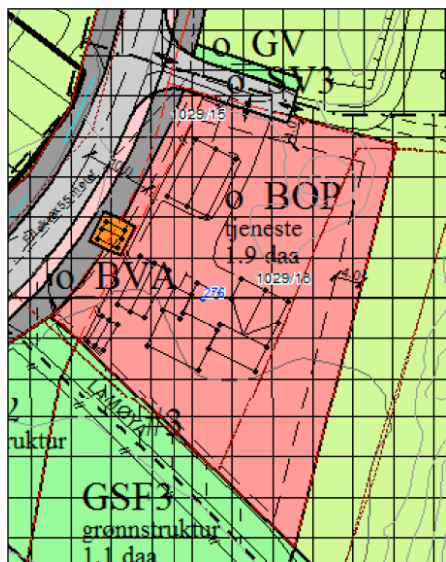
Tiltaket

Adkomsten til eiendommen Hagejordet er planlagt fra Kaupangveien i tomtas nordvestre hjørne, hvor adkomsten ligger i dag. Det var i utgangspunktet utarbeidet en mulighetsstudie for utbygging av et formidlingssenter på eiendommen. Det forutsettes at det eksisterende huset rives, og i det første planforslaget forelå det to alternativer for videre utbygging.

Fylkeskommunen reiste innsigelse til det ene alternativet, og det foreligger nå et omforent forslag som har til hensikt å unngå inngrep i undergrunnen. For den delen av formidlingsbygget som vil berøre eksisterende bolighus, må det nye bygget forholde seg til tidligere dokumentert utgravd areal, det vil si byggegropa. I den forbindelse har fylkeskommunen vedlagt flere foto som viser garasjen under oppføring samt arbeidene med byggegrop og grunnmur til bolighuset i 1966, og arbeidene med det senere tilbygget i 1978.

Fotavtrykket til eksisterende garasje og hus vil danne utgangspunktet for et nytt bygg, hvor et areal på om lag 450 kvm. anses som tilstrekkelig for å romme hensiktsmessige funksjoner. Det vil tillates utkraging og hevede bygningsdeler på påler, men omfanget og volumet av slike er ikke nærmere

spesifisert i planforslaget. Utsnittet av plankart under viser hvordan de ulike bygninger er plassert på tomta i dag, mens konseptskissen gir en forståelse av hvordan bygget er tenkt utformet med utgangspunkt i garasjen og bolighuset.

Utsnitt av plankart, Hagejordet

Konseptskisse 1, mulighetsstudie

Planbeskrivelsen angir maksimal høyde på bygget som tilsvarende låvebygningen på motsatt side av Kaupangveien, og bestemmelsene § 3.3.8 angir at mønehøyden maksimalt kan ligge på høydekote 16 moh. Eiendommen ligger ca. 5 meter over havet, slik at det kan forventes et inntil 11 meter høyt bygg. Av planbeskrivelsen pkt. 7 framgår at «Man vil vurdere om det skal utlyses arkitektkonkurranse for utformingen av det nye formidlingssenteret».

Bolighus på Hagejordet, med Lamøyaveien og låve på Kaupang nordre i bakkant.

Foto fra befarig 29/11-17.

Fornminner og funnpotensial

I vikingtid har Kaupangkilen strukket seg nær opp til Lamøyaveien, hvor det har vært en liten vik vest for Bikjholberget og sør for Hagejordet. I 1880-årene skal to svensker ha ryddet en løkke benevnt Hågan. De skal ha kommet over en hellekiste med en stor helle over. I følge Blindheim skal denne være funnet inne på eiendommen Hagejordet. Både her og i umiddelbar nærhet av tomten er det gjort flere funn av oldsaker av typen gravgods; blant annet skår av leirkar og kleberkar, båtnagler, øks, ringspenne, armring, glassperler og et stykke bronse med naglehull. Videre skal en båtgrav ha vært avdekket på eiendommen. I forbindelse med oppføring av boligen i 1964 ble det observert et kullag av varierende tykkelse, beskrevet som en markert brent «gate» i 4-5 meters bredde. Kullaget ble også observert ved utvidelsen av huset i 1978. Foruten kull og skjorbrent stein inneholdt laget brente og ubrente bein, men det er uvisst hva det er rester etter. Videre ligger enkelte gravhauger umiddelbart øst for eiendommen, og to av dem ble gravd ut av Blindheim. Den ene var plyndret og få funn var bevart, men det ble observert rester av et tynt brannflak. Den andre haugen viste seg å være en av de rikeste kvinnegravene som er undersøkt på Kaupang. Funnbildet viser at området på et tidspunkt har inngått som del av et gravfelt, og at det kan forventes rester av forskjellige typer gravminner som branngraver, kistegraver, båtgraver mm.

Videre er det ved ulike gravearbeider på tomta bl.a. påvist nedgravninger, trolig smiegroper. På tomta og i nærheten av denne er det også funnet en del slagg som vitner om håndverksvirksomhet (smiing) i området nord for Lamøyaveien. I tillegg er det avdekket forhistoriske anlegg og skjorbrent stein, samt funn som brent leire, rav, keramikk, glasstaver og råglass i tilgrensende arealer. Funnene ble for en stor del gjort i 2000, da det ble sjaktet langs Kaupangveien i forbindelse med anleggelse av gang-/sykkelveg. Sjakt 2 lå på høyde med Hagejordet, og både her og i sjakten lenger nord ble det observert bebyggelsesspor og rester av kulturlag. Året etter ble det gravd en sjakt langs Lamøyaveien i forbindelse med legging av en VA-ledning. I den vestre delen av grøfta mot Kaupangveien, like sør for Hagejordet, ble det i profilet påvist et 12 meter langt kulturlag med tilsvarende karakter som Svartjorda. En liten andel av massene ble såldet, og det ble funnet rester av tre klinknagler.

Resultatene bekrefter den tidligere antagelsen om at det har vært bosetnings- og verkstedsaktivitet i området nord for Lamøyaveien i vikingtid, og funnene vitner om at Hagejordet inngår i den nordlige randsonen av Svartjordområdet. De ulike typene funn fra eiendommen tilsier at det foruten bosetning kan forventes verksteds- og håndverksaktivitet som blant annet har omfattet metaller (smiing) og glass, i tillegg til et betydelig innslag av gravminner. Det bør således være mulig å fange opp overgangen mellom handels- og boplassområdet i sør, det store Haugfeltet i nord og Bikjholberget i øst. Ut fra beliggenheten og funnene som foreligger på tomten er det framsatt en teori om at området har endret funksjon fra sesongmessig verkstedsaktivitet til senere gravlegging

ved utvidelse av gravfeltet på 900-tallet. Hagejordet kan slik sett betegnes som et «nøkkelpunkt» for forståelsen av Kaupangs utvikling gjennom *hele* vikingtiden.

Potensialet for at det i betydelig grad er bevart fornminner av ulike typer på hele eiendommen anses som svært stort, og funnene ligger tilsynelatende like under markoverflaten. Etter vår kjennskap har det ikke vært drevet maskinelt jordbruk på Hagejordet, og med unntak av arealer som er berørt av moderne utbygging, er det grunn til å tro at bevaringsgraden vil være god. Ved befaringsene i juni og november i år framsto det som tydelig at garasjen er oppført på påførte masser, slik det også framgår av foto av byggearbeidene i 1966. Det er grunn til å tro at undergrunnen under garasjen ikke er berørt, det samme synes å være tilfellet for de to replikabyggene som står på tomta.

Skjemming og dispensasjon

I mail av 17. november 2017 påpeker fylkeskommunen at realisering av tiltaket nødvendigvis må behandles som en byggesak. Først da vil man få den endelige oversikt over graden av inngrep, og forhold knyttet til eksempelvis parkering for bevegelseshemmede. Kulturhistorisk museum vil bemerke at det i utgangspunktet bør foreligge mer detaljerte opplysninger for å kunne vurdere dispensasjonsspørsmålet på nåværende tidspunkt. Det dreier seg om opplysninger om utformingen av bygget og andre tiltak som parkering, i tillegg til utredning av behovet for oppgradering av øvrig infrastruktur av typen vann, avløp og drenering mv. som nødvendigvis følger med et moderne formidlingssenter. I tillegg anser vi at et 450 kvm. stort og opp til ca. 11 meter høyt bygg sannsynligvis vil bli et dominerende innslag i kulturmiljøet. Ut fra foreliggende opplysninger finner vi det problematisk å vurdere hvorvidt det planlagte formidlingssenteret vil virke utilbørlig skjemmende på kulturmiljøet eller ikke, men vi anser det som sannsynlig. Samtidig vil vi bemerke at en av hensiktene med den ovennevnte servituttavtalen fra 1966 var å sikre etablering av et museum innenfor et 30 dekar stort område som blant annet omfatter Hagejordet. Realisering av et formidlingssenter her vil således være i tråd med servituttavtalen. Avtalen gir imidlertid ikke føringer på forhold som størrelse eller utforming av bygget.

Ut fra ovennevnte gjennomgang av arkeologiske funn fra eiendommen og i umiddelbar nærhet, er det liten tvil om at potensialet for ulike typer fornminner er høyt, og den vitenskapelige kildeverdien er stor, trolig unik. Kulturhistorisk museum kan vanskelig anbefale dispensasjon for tiltaket uten vilkår om arkeologisk undersøkelse, slik Vestfold fylkeskommune anbefaler. Til det anser vi faren for utilsiktet inngrep i grunnen og skade på underliggende fornminner ved realisering av tiltaket som for stor. I tillegg vil et moderne formidlingssenter sannsynligvis medføre ytterligere tiltak som oppgradering av infrastruktur som vil kunne medføre inngrep i grunnen. Videre vil bruken av senteret og området innebære økt slitasje på arealet omkring bygget, og på sikt vil underliggende kulturminner kunne bli skadet. Kulturhistorisk museum kan ikke anbefale Riksantikvaren å gi

dispensasjon for bygging av formidlingscenteret uten vilkår om arkeologisk undersøkelse, slik tiltaket er beskrevet.

Vilkår og kostnadsoverslag

Dersom Riksantikvaren finner å gi dispensasjon for realisering av tiltaket, anbefaler Kulturhistorisk museum at det stilles vilkår om en arkeologisk undersøkelse innenfor tilkomstveien og den 1,9 dekar store eiendommen. Vi vurderer at arealet under garasjen og de to replikabyggene har stort potensial for kulturminner, og legger til grunn en undersøkelse også her. Imidlertid kan området med berg i dagen på nordøstre del av eiendommen og grunnflaten for huset med byggegrøp trekkes fra, et areal anslått til ca. 700 kvm. Ut fra måling på kart er arealet som er aktuelt for undersøkelse beregnet til ca. 1 200 kvm.

Funnbildet er komplekst, og en utgravning vil nødvendigvis være utfordrende faglig sett, og også kostnadskrevende. Erfaringer fra undersøkelsen i 2015 av et vikingtids bolighus og en smie i Kaupangveien 224 er egnet å trekke veksler på mht. beregning av omfang og kostnader. Utgravning av 135 kvm. og en summarisk dokumentasjon av 22 kvm. utgjorde her en kostnad på ca. 870 000,-, inkludert bruk av uforutsette midler. Den økonomiske rammen var etter museets vurdering på langt nær tilstrekkelig for å sikre kildematerialet på en faglig tilfredsstillende måte, hvilket medførte harde prioriteringer av en unik funnsituasjon som vanskelig kan forsvares ut fra et faglig ståsted.

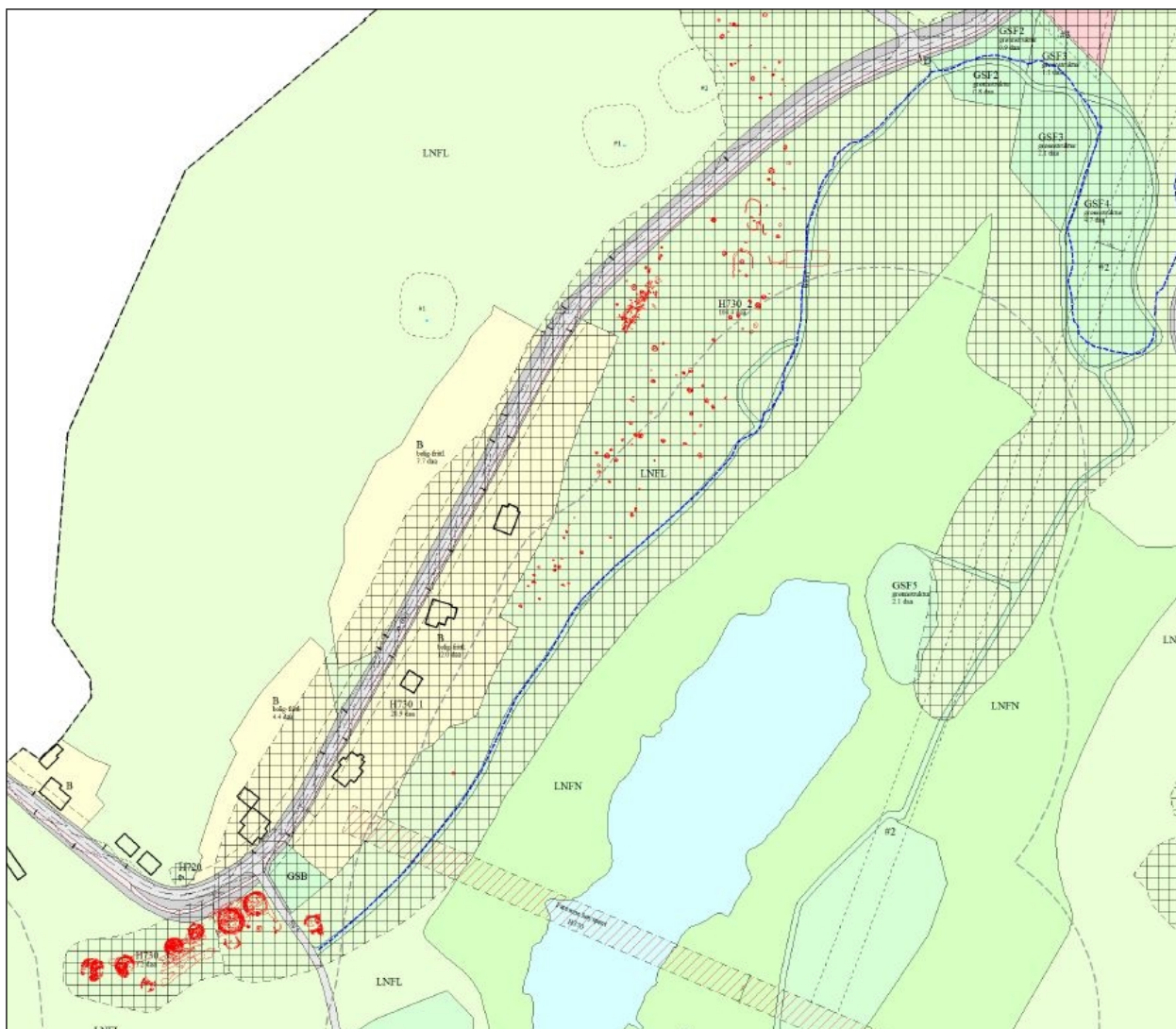
Under presentasjonen av fornminner og funnpotensial over framgår at det på Hagejordet må forventes gode bevaringsforhold, og at det er et stort potensial for både bosetning, verksteds- og håndverksaktiviteter, i tillegg til gravminner av ulike typer. Den vitenskapelige kildeverdien kan vanskelig overvurderes, samtidig som funnområdet er svært komplekst og utfordrende. Foruten at selve undersøkelsen og dokumentasjonen nødvendigvis vil være ressurskrevende, vil også oppgaver som konservering og naturvitenskapelige analyser være kostnadskrevende. Ut fra erfaringene fra undersøkelsen i Kaupangveien 224 synes et kostnadsoverslag på kr. 1 200 000,- (ekskl. uforutsette utgifter) per 100 kvm. å være treffende. Med et undersøkelsesområde på 1 200 kvm er en arkeologisk utgravning av tomten grovt anslått til kr. 14 500 000,-.

Turdrag og grønnstruktur for formidling (GST1 og GSF 2-4)

Tiltaket

En formidlingsløype med enkelte avstikkere er tenkt opparbeidet rundt Kaupangkilen. Fra dagens vei *Kaupangstranda* i sør vil løypen gå gjennom Svartjordområdets lengderetning på nedsiden av boligene langs Kaupangveien, fram til formidlingsområdene som er planlagt sør for Hagejordet. Her vil stien dele seg gjennom Bikjholberget, der den ene traséen følger Lamøyaveien. Herfra vender stien sørover og går langs østsiden av Kaupangkilen mot Kaupangholmen, hvor den igjen ender i

veien Kaupangstranda. Deler av traséen øst for Kaupangkilen vil ligge utenfor avgrensningen til fornminneområdet id 19107, og i den sørligste delen går det en sti i dag. Store deler av løypenettet vil bli lagt til vikingtidens strandlinje, med den hensikt å synliggjøre datidens havnebasseng og handelsplassens beliggenhet langs Kaupangkilens bredd.

Kart over formidlingsløype langs vikingtidens strandsone (blå linje) gjennom Svartjordområdet.

Kartet over viser planlagt formidlingsløype rundt Kaupangkilen, med vannstand 3,5 moh. markert med blå linje. Nederst til venstre er gravfelt id 219702 beliggende på Søndre Kaupang, dette vil ikke bli berørt. I Svartjorda for øvrig er anomalier kartlagt med georadar markert i rødt.

Formidlingsløypen er planlagt med inntil 2 meter farbar bredde, og den skal i størst mulig grad ha universell utforming med ulike former for opparbeiding; grus med eller uten skilleduk, kavlelegging, plankedekke, opphøyd dekke på påler mm. Grøntområdene GSF 2-4 ligger sør for det planlagte formidlingssenteret, se kart under presentasjon av Lamøyaveien over. Reguleringsbestemmelsene § 5.2 presiserer at inngrep i bakken her ikke tillates. Samtidig åpnes det blant annet opp for skilting og tilrettelegging for aktiviteter, lek, spill og konkurranser. Innenfor arealet som ligger nærmest fylkesveien (GSF2) tillates det oppført replikabygg og andre anlegg.

Fornminner og funnpotensial

Strekningen som er planlagt innenfor Svartjordområdets avgrensning er grovt beregnet til 1 km. Strandlinjen i tidsrommet 800-900 e.Kr. lå mellom ca. 3,6 og 3,2 meter over dagens havnivå. Fylkeskommunen påpeker at stien er lagt utenfor arealer som var tørt land i vikingtid, og at kartlegging med georadar i 2015 gir en oversikt over anomalier nær turdraget, jf. kart under.

Kartlegging med georadar. Anomalier ved Blindheims utgravningsfelt, mulige bryggeanlegg markert i grønt.

Det er anslått at i underkant av 1 % av havneområdet er arkeologisk undersøkt. Gjennom de sparsomme arkeologiske undersøkelsene i vikingtidens strandsoner er det blant annet erkjent at det fantes steinlagte områder, nærmest som plattinger, i strandsonen med henblikk på å stabilisere underlaget. Av andre typer fornminner i havnebassenget kan det blant annet forventes rester av

bryggeanlegg i tillegg til fortøyningspåler og deponerte avfallslag som ikke nødvendigvis fanges opp med georadar. Bevaringsforholdene for fornminner avsatt under vann vil sannsynligvis være gode.

Funn av oldsaker i Svartjorda fra ulike deler av dagens Europa viser at mye av transporten og handelen i vikingtid nødvendigvis har foregått sjøveien. Svartjordområdet utstrekning langs Kaupangkilens bredd er på flere hundre meter, og vi ser det som opplagt at kaupangen må ha hatt flere bryggeanlegg og steinsatte arealer i tidevannssonen enn de 2-3 som er kjent ved Blindheims utgravningsfelt. Slike større anlegg vil ha strukket seg fra land og ut i vikingtidens sjø, i terrengets fallretning. Det planlagte løypenettet vil gå på tvers av dette, gjennom en strekning på flere hundre meter hvor det er potensial for denne typen anlegg. Fylkeskommunen understreker at kun én struktur tolket som bryggeanlegg blir direkte berørt, og at vikingtidens strandlinje er godt synlig i datasettet. Vi vurderer det som lite sannsynlig at kun ett anlegg vil bli berørt i overgangen mellom sjø og land i vikingtid, slik kartlegging med georadar indikerer.

Skjemming og dispensasjon

Vi vil understreke at Kulturhistorisk museum generelt er restriktive med å anbefale tildekking av fornminner. Slik det framgår over kan det forventes ulike typer kulturminner og -lag som ikke framkommer på georadar, og vår kunnskap om aktiviteter i strandsonen er svært begrenset. Ut fra en rent faglig vurdering kan Kulturhistorisk museum ikke anbefale tildekking av en slik situasjon.

En opparbeiding av løypenettet med universell utforming vil nødvendigvis medføre en viss «tyngde» i anlegget, og etter vårt syn vil det være av permanent karakter. Etter hva vi vurderer vil f.eks. tilrettelegging for bruk av rullestol innebære at løypenettet må være stabilt, og trolig for en stor del være fundamentert i undergrunnen. En anleggelse av plankedekke mv. lavere enn 3,2 moh. vil trolig ligge utsatt til ved stormflo, hvilket fordrer god fundamentering. Det framgår da også av planbeskrivelsen at påling er aktuelt. Ettersom Svartjorda beites av dyr, er det også rimelig å se for seg behov for gjerde langs løypenettet. Etter vår vurdering vil opparbeiding av anlegget trolig medføre inngrep i undergrunnen, men det er uklart i hvor stor grad. Vi oppfatter at punktering av anlegg og kulturlag ved påler og tilsvarende vanskelig kan anbefales, og da særlig uten vilkår om arkeologisk undersøkelse slik fylkeskommunen anbefaler.

Kulturhistorisk museum ser det formidlingsmessige aspektet ved å markere vikingtidens strandlinje med en fysisk installasjon. I vår vurdering legger vi imidlertid stor vekt på at Svartjorda med strandbredden rundt Kaupangkilen i dag i svært liten grad er berørt av synlige inngrep. Avstanden fra vannet og opp til eiendommene med boliger langs Kaupangveien er mellom 100 og 120 meter. Av det ca. 1 km. lange løypenettet som vil ligge innenfor fornminneområdet avgrensning, vil ca. 600

meter ligge langs Kaupangkilens vestre bredd. Det kan være rimelig å anslå at en farbar bredde på 2 meter vil tilsi at selve anlegget vil bli ca. 2,5 meter bredt. I så tilfelle vil løypenettet som helhet innebære tildekking av om lag 2 500 kvm innenfor fornminneområdet slik det er avgrenset i Askeladden. Løypenettet vil bli et vesentlig og iøynefallende innslag i en urørt del av kulturlandskapet, og etter vår oppfatning vil det være utilbørlig skjemmende. Kulturhistorisk museum vurderer Svartjordområdet som unikt, og vi kan således ikke anbefale tiltaket ut fra et faglig ståsted.

Det ligger ikke til museets oppgave å finne alternative løsninger, men vi vil likevel bemerke at formidling av typen skilting i tilknytning til eksisterende fortau langs Kaupangveien bør vurderes som et alternativ.

Vilkår og kostnadsoverslag

Vår kunnskap om fornminner og anlegg i vikingtidens strandsone på Kaupang er, slik det framgår over, i svært liten grad belagt gjennom arkeologiske utgravninger. Den vitenskapelige verdien av kildematerialet som vil være bevart i denne sonen vurderes som svært høy. Dersom Riksantikvaren finner å gi tillatelse til overdekking av og inngrep i berørte fornminner, vil Kulturhistorisk museum anbefale at det stilles vilkår om arkeologisk undersøkelse. Kulturhistorisk museum har liten erfaring med undersøkelser i fortidige strandsoner med potensial for bryggeanlegg mm som her, og det er knyttet usikkerhet til omfanget av anlegg og deres bevaringsgrad. Vi har derfor valgt ikke å beregne en utgravning på nåværende tidspunkt.

Høyspent i bakken (#2)

Tiltaket

Det går i dag to luftstrekk med høyspent gjennom området. Anlegget ble etablert ca. 1970, og det har ca. 20 år igjen av forventet levetid. Den delen av luftstrekket som berører fornminneområder ønskes lagt i bakken, og strekket er markert som bestemmelsesområde # 2 i plankartet. Dette starter ved stolpepunktet ved p-plassens nordøstre hjørne. Herfra følger det Haugfeltets avgrensning sørover ca. 180 meter, fram til Bikjholberget. Her krysser luftspennet gravfeltets lengderetning over en strekning på ca. 200 meter. Det fortsetter videre 200 meter i sørlig retning gjennom kulturminneområdet som her har omfattet vikingtidens havnebasseng, øst for Kaupangkilen. Deretter går de siste 170 meterne utenom området som er båndlagt til hensynssone (kulturminner), fram til et mastepunkt nord på Kaupangholmen.

Ledningsstrekket eies av Skagerak nett, som forutsetter at det stilles grøft til rådighet når luftstrekket skal erstattes med jordkabel. Det framgår av planbeskrivelsen (pkt. 7.8) at den nordlige delen av grøften vil kunne etableres delvis i forbindelse med eventuell omlegging av Lamøyaveien.

Videre framgår at «*Ellers må det finnes alternativ grøftetrase utenfor båndlagte arealer i størst mulig grad*».

Skjemming og dispensasjon

Tiltaket er etter hva vi kan se ikke nærmere beskrevet eller vurdert i fylkeskommunens uttalelse. Kulturhistorisk museum stiller seg i utgangspunktet positiv til at luftstrekking legges i bakken, da det anses som skjemmende for kulturmiljøet. Samtidig vil vi bemerke at de nordligste 180 meter av grøften er planlagt gravd i tilknytning til omlegging av Lamøyaveien, et tiltak som museet ikke anbefaler realisert. På den videre strekningen oppfatter vi at det ikke foreligger tilstrekkelig opplysninger om graden av konflikt med fornminner, da det ikke er nærmere spesifisert og markert hvor grøften er tenkt plassert. Det foreligger etter hva vi kan se heller ikke opplysninger om grøftens bredde og dybde. Når dette er sagt, så deler vi oppfatningen av at grøftetraséen bør legges utenom avgrensningen av områder hvor det er kjent kulturminner.

Vilkår og kostnadsoverslag

Dersom Riksantikvaren finner å gi tillatelse til graving av grøft for legging av kabel i bakken innenfor områder hvor det er kjent fornminner, vil vi anbefale at det stilles vilkår om en arkeologisk undersøkelse. Ettersom det er knyttet så vidt stor grad av usikkerhet til konfliktnivået, har vi følgelig ikke foretatt en beregning av omfang og kostnader. De ovennevnte overslag for en evt. undersøkelse knyttet til formidlingssti og omlegging av Lamøyaveien vil likevel kunne gi en grov pekepinn.

Ombygging, boliger og garasjer

Avslutningsvis vil vi knytte en bemerkning til ombygging av boliger og garasjer på eiendommene langs Kaupangveien, som ligger innenfor avgrensningen til Svartjordområdet. Kulturhistorisk museum ser det som positivt at reguleringsbestemmelsene er revidert fra tidligere forslag, slik at det ikke gis en generell tillatelse til oppføring av garasjer. Bestemmelsen § 3.1.4 presiserer at det ikke tillates nye bygninger, men at eksisterende uthus/anneks kan ombygges til for eksempel garasje. Av § 3.1.6 framgår at også eksisterende boliger kan på- og tilbygges. Reguleringsbestemmelsene legger således føringer for videre utbygging, og vil trolig skape forventninger hos eiere av boliger innenfor Svartjordområdets avgrensning langs Kaupangveien.

Kulturhistorisk museum vil understreke at det innenfor flere av de her aktuelle eiendommene er potensial for spesielt godt bevarte fornminner. Et illustrerende eksempel er den ovennevnte, komplekse undersøkelsen av parsellen med to bygninger fra vikingtid, hhv. bolig og verksted (smie). Denne typen saker må nødvendigvis vurderes av kulturminnevernmyndighetene og evt. behandles i hht. kulturminneloven § 8, 1. ledd, og reguleringsbestemmelsene § 3.1.2 beskriver

nettopp dette. Vi vil bemerke at Kulturhistorisk museum gjennom flere år har vært relativt restriktive mht. å anbefale dispensasjon for utbygging innenfor Svartjordområdet, og eventuelle arkeologiske undersøkelser vil nødvendigvis være kostnadskrevenne.

Konklusjon. Helhetlig vurdering, formidlings- og verneverdi

Kulturmiljøet på Kaupang er arkeologisk sett av særdeles høy verdi, både lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Vi ser det som positivt at videre vern og bevaring av kulturmiljøet ligger til grunn for utforming av planforslaget. Til tross for at kulturminnene ikke er synlig på markoverflaten, er den landskapsmessige konteksten som særlig gravfeltet Bikjholberget og Svartjordområdet var en del av i vikingtid for en stor grad lesbar i dag. Store deler av området har de senere årene vært regelmessig beitet. Utsynet sørover fra Hagejordet i retning Kaupangkilen viser et lite utbygd område, med unntak av boligene langs Kaupangveien. Det er i dag relativt lett å forestille seg at gravfeltet har ligget på et nes som strakk seg sørover mot Kaupangkilen, med selve handelsplassen beliggende langs strandbredden.

Formidlingspotensialet for handelsplassen Kaupang kan vanskelig overvurderes, spesielt sett i lys av de senere årenes undersøkelser. Kulturhistorisk museum anser det som viktig og positivt at kunnskap om handelsplassen og kulturmiljøet på Kaupang formidles til allmenheten og skoleelever. Ikke minst vil formidling ”på stedet” kunne utgjøre et positivt element i opplevelsen og forståelsen av området i vikingtiden. Kulturmiljøet på Kaupang er lite egnet for midlertidige løsninger og tiltak, og det er ønskelig at formidling i området kommer inn i permanente og regulerte former. Kulturhistorisk museum er således i utgangspunktet positiv til intensjonene i planforslaget.

Vi vurderer imidlertid at flere av forslagene ikke er forenlig med å sikre et mest mulig reelt og varig vern av kulturmiljøet. Forekomster av kulturlag fra områder med urbanisering tilbake til vikingtid er en meget sjelden kategori, og vi anser det som særdeles viktig å innskrenke tiltak som vil innebære direkte inngrep i og skader på slike. Sett ut fra et bevaringshensyn ser vi det som vesentlig at det føres en restriktiv linje mht. å gi dispensasjon for tiltak som vil medføre at deler av Svartjorda brytes ned og/eller fjernes. Til en viss grad vil det samme være tilfelle for nærliggende fornminner som overpløyde gravminner, da disse inngår som del av et helhetlig kulturmiljø.

Ut fra en samlet vurdering mener vi realisering av tiltakene i planforslaget i for stor grad vil medføre direkte inngrep i fornminner av unik karakter. Etter vår vurdering vil de positive sidene ved flere av de omsøkte tiltakene ikke i tilstrekkelig grad veie opp for de negative sidene ved fjerning/ tildekking av kulturminnene. Videre oppfattes flere av tiltakene som utilbørlig skjemmende på kulturmiljøet; det gjelder omlegging av Lamøyaveien, anleggelse av løypenett for formidling, og ut fra foreliggende opplysninger sannsynligvis også formidlingssenteret. Vi kan

derfor ikke anbefale Riksantikvaren å gi dispensasjon fra fredningsbestemmelsene med grunnlag i planforslaget slik det foreligger.

Anbefaling

Saken er diskutert i kollegiet og behandlet ved Arkeologisk seksjon.

Kulturhistorisk museum kan ikke anbefale Riksantikvaren å gi dispensasjon fra lov om kulturminner av 9. juni 1978, § 8, 4. ledd, for automatisk fredete kulturminner slik planforslaget foreligger.

Med hilsen

Karl Kallhovd
Ass. museumsdirektør

Lene Melheim
Seksjonsleder

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved UiO i tråd med UiOs reglement for elektronisk godkjenning.

Kopi til: Vestfold fylkeskommune